

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
FELSEFE BÖLÜMÜ

2012-2013 Bahar
Onsekizinci Yüzyılda Felsefe
(Christian Wolff ve Ontoloji/Üç)
Doç. Dr. Doğan Göçmen

- Taslak -

I. ONTOLOJİ’NİN DURUMU: İLK FELSEFE OLARAK ONTOLOJİ KENDİNE VE TOPLUMA YABANCILAŞMIŞTIR

Christian Wolff, Ontoloji’ye, Ortaçağ’da gerçekleşen dış müdahaleler sonucu kaybolan itibarını Ontoloji’yi yeni temellerde yeniden kurarak iade etmek istemektedir. Wolff’a göre Ontoloji’nin itibarını kaybetmesinin iki büyük nedeni vardır. Bunlardan ilki, Skolastik düşünürlerin Ontoloji’yi Teoloji’nin hizmetçisine dönüştürmüş olmasıyla ilgilidir. Bu, Ontoloji’nin Teoloji’nin ön kabullerine ve amaçlarına göre tanımlanmasına götürmüştür. Bu, daha önce işaret ettiğim gibi, Wolff’a göre, Ontoloji’nin kavramlarının keyfi dolayısıyla “karanlık” içeriklerle doldurulmasına beraberinde getirmiştir. Wolff ise Ontoloji’nin kendi kavramlarına yine kendileri ve onların hakikatte temsil ettikleri temel alınarak anlam kazandırılması gerektiğini düşünmektedir. Bunun nasıl olabileceğine ilişkin önerisini aşağıda göreceğiz.

Ontoloji’nin, Teoloji’nin gereksinimleri temel alınarak kendi amacına ve bilimsel ödevine aykırı kullanılması, O’nu hem kendine hem de toplumsal yaşama yabancılaştırmıştır. Öyle ki; Ontoloji, toplumda bir “yabancı dil sözlüğü” olarak algılanmaya başlamıştır –ki orada Ontoloji’nin ifadelerinin ve kavramlarının anlamlarına dair önerilen açıklamaların çoğunun da zaten kullanılır bir yanı bulunmamaktadır. Ontoloji’nin kavramlarının “yüksek fakültelerde” ve “felsefenin diğer alanlarında” kötüye kullanılması sonucu, onun sanki “çok büyük kısmından vaz geçilebilir felsefi ifadelerin açıklandığı bir yabancı dil sözlüğü olduğuna dair yanlış (bir –DG) kanı uyanmıştır” (7).

Ontoloji, bu şekilde kötüye kullanılmasından dolayı kamuoyunun gözünde itibardan düşmüştür. Buna ayrıca, Wolff’un değerlendirmesine göre, Descartes’ın felsefeyi yenilemek için girişmiş olduğu felsefi eylemde, yani eskiyi yıkıp yerine yenisini kurmayı amaçlayan felsefi çabada,

yıkılarda yeninin yapımı için kullanılabilir değerli bazı ‘eski’ malzemenin de kısmen zarar görmüş olmasını eklemek gerekmektedir. Bu özellikle ontolojik kavramların tanımlanıp tanımlanamayacağı sorusuyla ilgilidir. Descartes, ontolojik kavramların tanımlanmaktan çok tanımlanmadan anlaşılmaya daha uygun olduklarını ileri sürmüştür –ki O, bu durumda (geçen dönem “17. Yüzyıl Felsefesi”nde de gördüğümüz gibi) hep ısrarlı olmuştur. Wolff’a göre Descartes’ın felsefeyi yenileme eyleminde girişmiş olduğu bu tek yanlı yıkıcı eylemi, Ontoloji’nin iyice itibardan düşmesinin ikinci önemli nedenidir (7).

Wolff’un Ontoloji’nin kötüye kullanılması sonucu oluşan durumu betimlerken “yabancı dil” ifadesini kullanmış olması son derece anlamlıdır. Wolff’un yukarıda Ontoloji’nin durumuna dair sunmuş olduğu her iki betimlemeye yakından bakınca görülecektir ki her ikisi aynı sonuca götürmektedir: Ontoloji hem kendisine (amacının ve kavramlarının kendine yabancı tanımlanması ya da hiç tanımlanmaması sonucu) hem de topluma (kavramların karanlıklaşması sonucu) yabancılaşmıştır. Böylelikle Wolff’un İlk Felsefe’yi ya da Ontoloji’yi yeniden kurma çabasının amacı açıkça görülebilmektedir: Ontoloji’nin kendisine ve topluma (“insan soyuna”) yabancılaşmışlığının ortadan kaldırılması. Bu nedenle Wolff, ikinci dersimizde işaret ettiğim gibi, ontolojiyi “insan yaşamının durumlarına ... uygulanabilen” bir felsefi bilim olarak yeniden kurmak istemektedir (23).

II. ONTOLOJİ’NİN İLK FELSEFE OLARAK VARLIĞI İÇİN “YETER NEDEN” VAR MIDIR?

Ontoloji’nin hem kendisine hem de topluma/insanlığa yabancılaşmışlığının ortadan nasıl kaldırılabilirliği sorusuna geçmeden önce; Christian Wolff’un Ontoloji’nin varlığını ve Ontoloji’nin varlığını “İlk Felsefe” olarak nasıl gerekçelendirdiğine bakalım.

Birinci dersimizden hatırlayalım. Wolff’un, Felsefe’yi “kesin” (*geniſ*) ve insanlığa “yararlı” (*nützlich*) hale getirmeye karar verdikten sonra kendisiyle yapmış olduğu büyük tartışma neydi? İlk bilim ya da temel bilim hangisidir, Felsefe mi, yoksa Matematik mi?

Genel olarak Matematik’in (örneğin Descartes tarafından), özel olarak da Geometri’nin (örneğin Hobbes tarafından) “kesin” olduklarına inanılması nedeniyle Yeni Çağ’da yaygın olarak neredeyse tüm bilimlere temel alınması için önerildiğini hatırlayalım. Öklitçi geometri revaçta olan neredeyse tek temel bilimdir en geç 17. yüzyıldan beri. Bilimler sistemi içinde Felsefe’nin yerinin olup olmadığına ve eğer yeri var ise bunun neresi olduğuna karar verebilmek için, Wolff her şeyden önce Öklitçi geometrinin temellerini incelemeye koyulur. İlk dersimizde gösterdiğim gibi bu araştırmanın sonunda Wolff, Öklit geometrisinin de ontolojik kavramlara dayalı olduğu konusunda kesin kanaat getirmiştir. Neden? Araştırması sonunda Wolff, Öklit’in kullandığı ilkelerin bir kısmının “isim tanımlamaları” (*tiones nominales*) olduğunu görmüştür ki isim tanımlamalarında Wolff’a göre birazcık bile olsa gerçek bulunmamaktadır. İlkelerin diğer kısmının (*axiomata*) ise yakından bakıldığında ontolojik önermeler olduğu görülmektedir.

Ökölit tarafından kullanılan ilkelerin bir kısmı bir taraftan kendilerinde aslında gerçeklik olmayan isim tanımlamalarıdır; diğler taraftan çoğru ontolojik önermeler olan aksiyomlardır. Ve böylelikle Matematik'in bütün kesinliğini ilk ilkelerini aldığı İlk Felsefe'ye borçlu olduğunu kabul ettim (9).

Görüldüğü gibi Wolff araştırmaları sonucu; yöntem bakımından da yaygın olarak 'temel bilim' olarak kabul edilen Matematik'in temellerinin bir taraftan aslında görüldüğü kadar sağlam olmadığı; diğler taraftan da ona atfedilen sağlamlığın doğrusu ondan kaynaklanmadığı konusunda tam kanaat getirmiştir. Bu araştırma sadece Matematik'in temel bilim olmadığını göstermektedir. Matematik'in temel bilim olmadığını kanıtı otomatikman Felsefe'nin temel ya da ilk bilim olduğunu kanıtlamaz. Felsefe'yi temel bilim olarak kurabilmek için başka/ek kanıtlar gerekmektedir. Wolff bu konuda kesin emin olabilmek için ne yaptığını aşağıda şöyle özetliyor. Matematik'in temel bilim olmadığını, tersine onun kendisinin de sanıldığı gibi kendisine dayanmadığını gördükten sonra:

Bunun üzerine felsefede teoremleri, öznenin belirlenimlerinden gereğine uygun olarak çıkarımlar yaparak kanıtlamaya ve ilkeleri tekrarlanan kanıtlarla kanıtlanamaz olana geri götürmeye çalışırken, ...Matematik'te olduğu gibi (başka –DG) her tür gerçek bağlamında da sonunda İlk Felsefe'nin ilk ilkelerine geri dönüldüğünü gördüm. Bu nedenle artık kesin ve yararlı olabilmeleri için Felsefe'nin ve her şeyden önce de yüksek fakültelerin, İlk Felsefe'nin bu bilimsel şekliyle ortaya konmasıyla, bilimsel yöneme göre ele alınabilecekleri konusunda şüphem kalmamıştı (9).

Sanırım Wolff'un bu açıklamaları son derece açık ve anlaşılırdır.¹ Wolff bu konudaki incelemesini Matematik ile sınırlamadığını, örneğin Fizik'i de benzer bir incelemeye tabi tuttuğunu ve her seferinde aynı sonuca ulaştığını belirtiyor ve bu nedenle sistemini "bütün bilimin, Matematik'in

¹ Fakat sanırım Wolff'un yukarıda kullandığı "kanıtlanamaz olan" kavramı kısa bir açıklama gerektiriyor. Wolff'un bu kavramla neyi kastettiğini tam olarak kestirmek mümkün gözüküyor. Fakat Wolff'un genel argümanı açısından da bu çok fazla bir şey değıştirmiyor. Şöyle ki; "eski logizm" çerçevesinde Matematik'te bazı "kanıtlanmaz gerçekler" olduğundan hareket edilirdi –ki bu, ünlü matematikçi ve mantıkçi Gottlob Frege'nin zamanına kadar geçerli olmuştur. Büyük olasılıkla Wolff "kanıtlanamaz olan" kavramı ile 19. yüzyılın sonlarına kadar Matematik'te kullanılan "kanıtlanmaz gerçekler" anlayışına gönderme yapıyor. Bu, Wolff'un kavramı kullandığı bağlam (Ontoloji, Mantık, Matematik) dikkate alındığında en olası olandır. Fakat Wolff bu kavramı çok daha geniş anlamda kullanıp örneğin sezgiye (*intuition*), hatta Tanrı kavramına gönderme yapmış olabilir. Wolff hangi kavrama gönderme yapmış olursa olsun, yeniden temellendirilen Ontoloji çerçevesinde kendinden geçer hiçbir şey olmamalıdır. Bütün dünya tasarımını temellendirdiği iki ilkedden birisi olan "yeter neden" ilkesi çerçevesinde temel edindiği ilkeye göre "yeter nedeni" önkoşulunu yerine getirmeyen hiçbir Felsefe ve bilimler çerçevesinde hiçbir şekilde geçerli kılınmamalıdır. Her şeyin sıkı bir şekilde kanıtlanması gerekmektedir: "Biz genel olarak varolan üzerine felsefe ortaya koyuyoruz: o halde varolanın mutlak ya da görelî yüklemelerini saymak yetmez, tersine bu yüklemelerin ona neden ait olduğuna dair neden gösterilmesi gerekir (11-13)". Bu konuya aşağıda tekrar döneceğiz.

bile temellerini” (5) sunacak bir şekilde tasarladığını açıklıyor. O halde İlk Felsefe'nin ya da Ontoloji'nin Matematik de dâhil bütün bilimlerin temeli olarak tasarlanması gerekmektedir. Aksi takdirde 19. yüzyılın ortalarından itibaren yayılarak iyice hâkim olmaya başladığı şekliyle Mantık çerçevesinde Felsefe Matematik'e indirgenirse, geride ne yazık ki Felsefe kalmaz. Tersine Felsefe'nin Matematik'e de temel oluşturacak bir şekilde yeniden tasarlanması gerekmektedir.

III. ONTOLOJİ'NİN NELİĞİ, KONUSU VE YÖNTEMİ

Wolff araştırmasının sonunda Ontoloji'nin İlk Felsefe olarak gerekliliği konusunda kesin bir yargıya vardıldıktan sonra onun nasıl iyileştirilebileceği sorusu üzerine düşünür. Burada Ontoloji'nin neliğine, konusuna ve yöntemine dair soruları araştırmaya yönelmeden önce kendisine yöntem açısından son derece önemli bir ilkeyi temel edindiğini açıklıyor –ki bu Wolff'un birçok bakımdan Aristoteles'e geri döndüğünü gösteriyor. Nedir bu ilke? Wolff'u doğrudan aktaralım:

İlk Felsefe'nin gerekliliği, hatta kesinlikle vaz geçilmez zorunluluğu konusunda tam olarak ikna olduktan sonra O'nun iyileştirilmesi üzerine düşünmeye başladım. Kendime genel varolana ve ona ait olan yüklemelere dair apaçık kavramları aramayı amaç edindim; ister bir bütün olarak varolan kendi başına göz önüne alınsın ister varolan olduğu sürece diğer varolanlarla ilişkilendirilsin; ayrıca bu kavramlardan, Mantık'ta yeterli olarak kanıtladığım gibi, bazı belli sadece bunların çıkarım için kullanılabilirliği önermeler kazanmayı hedefledim; son olarak bu önermelerin kanıtı söz konusu olduğunda, aynı şekilde Mantık'ta ortaya koyduğum gibi, tanıtımlı yöntemde olması gerektiği gibi, sadece önceden kanıtlanmış ilkelere müsaade etmeyi temel edindim (10-11).

Bu açıklaması da açıkça gösterdiği gibi, Wolff yeniden temellendirmeye çalıştığı Ontoloji'de ya da İlk Felsefe'de genel olarak varolanın, varolanın yüklemelerinin ve varolanın varolduğu sürece varolanlarla ilişkilerinin ele alınmasına müsaade etmek istemektedir. Wolff'un bu yaklaşımında, yirminci yüzyılda Ontoloji'nin yerine Epistemoloji'yi geçirip, varolanı varolan olarak incelemeyi amaç edinen Aristotelesçi ontolojik gerçekçilik yerine belirsiz mistik bir varlık kavramıyla çalışmak isteyen Martin Heidegger gibi “yeni tip” metafizikçilerin bugüne kadar başını ağrıtan ve bundan sonra ağrıtabilecek olan büyük ontolojik gelenek ifadesini bulmaktadır.

Fakat Wolff Ontoloji'yi yeniden kurmaya yönelirken ne basit bir şekilde Aristoteles'e dönüyor ne kendi iddiasına göre tek yanlı yıkıcı olan Descartes'ı sürdürüyor ne de Skolastik onto-teolojik anlayışı yeniden yeşertmeyi amaçlıyor.

Wolff, Ontoloji'nin neliğini tanımlarken onu İlk Felsefe olarak adlandırması ve Ontoloji'nin konusunu belirlerken varolanı varolan olarak araştırmayı amaç edinmesi bu bağlamda elbette Aristotelesçi geleneği sürdürmeyi amaç edindiğini gösteriyor. Fakat Wolff, felsefe tarihi boyunca bütün Aristotelesçilere baş ağrısı veren ‘hareket etmeden hareket ettiren’ kavramında gizli teolojik yaklaşımı (bu mantıksal/rasyonel bir teoloji bile olsa) üstlenmiyor. Aynı şekilde Descartes'ın Felsefe'yi yeniden temellendirmek için Skolastik felsefeye karşı giriştiği yıkıcı saldırıdan sonra ‘açınım teolojisi’ne de yönelmiyor. Fakat aynı zamanda yeniden kurulacak

Ontoloji’de Skolastik felsefenin bu alanda edinmiş olduğu tarihsel kazanımları da göz ardı etmek istememektedir. Bu özellikle Skolastik felsefecilerin geliştirmiş olduğu ontolojik kavramlarla ilgilidir. Skolastik ontolojinin geliştirmiş olduğu ontolojik kavramların “karanlık” olduğunu söylemek, onları bir tarafa itmek ya da atmak istemek anlamına gelmemektedir. Tersine Wolff’a göre onların birçoğunun yeniden apaçık tanımlanarak modern Ontoloji çerçevesinde verimli kılınması mümkündür:

Bugün Ontoloji’nin ismi kadar aşağılanan başka bir isim bulunmamaktadır. Zira Skolastikçilerin araştırması, felsefenin çok gerekli ve temel bir bölümünü kötü görülmeye teslim ettikten sonra, aceleciliğe dayalı yargılayanlar onu tamamıyla bir tarafa attılar –ki (bu –DG) bilimlere zararlı olmuştur. Ama biz onun verimsiz incelemesini verimliye dönüştürmekle onu maruz kaldığı aşağılanmadan kurtarıyoruz (19).

Bununla birlikte Wolff Ontoloji’nin Teoloji’den tamamıyla ayrılması gerektiğini düşünmektedir. Teoloji’yi temel alan ya da sadece Teoloji’ye hizmet etmek üzere tasarlanan Ontoloji, bilgiyi salt inanca dayandıran bir kuruma dönüşmüştür. Bunun karşısında Wolff, inancı, kendi deyimiyile bilimsel deneyim, bilgi ve bilincince dayalı “gören inanç”a dönüştürmek istemektedir. Wolff bu amaçla “Açınım Teoloji’sini “Doğal Teoloji” olarak yeniden kurmayı amaçlamaktadır. Bu ise onun Felsefe’yi, Teoloji’yi ve diğer bilimleri köklü bir şekilde reforme etmek istediğini ve onları empirik ve teorik olarak tamamıyla kanıtlanabilir ilkeler üzerinde yeniden kurmayı amaç edindiğini göstermektedir.

Wolff’a göre Felsefe’nin ve bütün diğer bilimlerin bilimselleştirilmesi talebi bunu gerektirmektedir. Ontoloji en soyut bilim olduğu için çoğuna özellikle O’nda sanki tanıtlamaya gerek yokmuş gibi gelmektedir. Oysa diğer tüm bilimlerin temelini oluşturduğu, yani en temel bilim olduğu için tam da Ontoloji’nin çok güçlü bilimsel temeller üzerine oturtulması gerekmektedir. Özellikle “Ontoloji’de sadece yeterince açıklanmış olana ve şüpheler götürmez kanıta ve deneyime dayanana yer verilmelidir (21-23).” Bunun için Wolff, “tanıtlama yöntemi” (*methodo demonstrativa*) önermektedir. Bu yöntemle göre her şeyin apaçık olması, yeterli kabul görmesi ve gerçek olarak bilinmesi gerekmektedir. Ontoloji ancak bu şekilde “*bilim*” (21/23 –vurgu Wolff’a ait) olabilir.

Ontoloji’yi bir bilim olarak yeniden kurmak isteyen Wolff, Ontoloji’yi bilimselleştirmesi için gerekli gördüğü “tanıtlama yöntemi”nden sadece bazılarını saymış olduğumuz teorik kanıt kıstaslarının yerine getirilmesini talep etmemektedir.

İkinci dersimizin sonunda Descartes’ı takiben Wolff’un da aynı zamanda praksiisi teorik olarak temellendirmeye çalıştığına işaret etmiştik. Bu nedenle Wolff’a göre, Ontoloji’nin ilkelerinin, kavramlarının sonunda “insan yaşamının hallerine uygulanabilir” (23) olması gerekmektedir, yani gerçeğin (ya da doğrunun) kanıtı da sonunda en soyut bilim olan Ontoloji’de de yine praksistir. Zira bütün diğer bilimler gibi Ontoloji de uzun yılların pratik ve teorik çabası sonucu oluşan ilkelerini ve kavramlarını pratik yaşama borçludur.

IV. ONTOLOJİNİN TEMELLERİ

Ontoloji'nin temelleri söz konusu olduğunda Wolff'un hem felsefi dâhiliği hem de en sorunlu olan bir yanıyla karşı karşıya geliyoruz. Zira Wolff Ontoloji'yi iki ilke üzerine kurmak istemektedir. Bunlar sırasıyla “çelişki ilkesi” (*Principio Contradictionis/Widerspruchsprinzip*) ve “yeter neden ilkesi” (*Principio rationis sufficientis/Das Prinzip des zureichenden Grundes*).

Wolff'un dâhiliği Ontoloji'yi bu iki ilke üzerine kurmaya çalışmış olmasıyla ilgilidir. Ontoloji'yi bu iki ilke üzerine kurmaya çalışmak demek, bütün bilimleri bu iki ilke üzerine kurmayı denemek, daha da ötesi bütün evreni bu iki ilkedeki hareketle teorik olarak tasarlamaya çalışmak demektir. Bu gerçekten de hayran olunası bir dünya tasarımıdır.

Bu bağlamda Wolff'un tasarımının en sorunlu yanı kanımca hem bu ilkelerin sıralanması hem de tanımıyla ilgilidir. Ontoloji çerçevesinde kanımca ilk sırada varlığı temellendiren “yeter neden ilkesi”nin gelmesi gerekmektedir. Zira çelişki varolanların hem iç hem de birbirleriyle olan ilişkisinde işleyen bir ilkedir. Bu nedenle kanımca varlığın var olduğunu ön koşmadan çelişkinin varlığından hareket etmek mümkün değildir.

Wolff'un Ontoloji kuramının daha büyük sorunu çelişki ilkesini tanımlamasıyla ilgilidir. Wolff, Ontoloji çerçevesinde çelişkiyi, Aristoteles'in önermeler mantığı çerçevesinde tanımladığına benzer bir şekilde (65), yani çelişki ilkesini bugün modern mantık çerçevesinde “çelişmezlik ilkesi” olarak tanımladığı gibi tanımlıyor. Şöyle diyor: “Aynı şeyin aynı zamanda olmasının ve olmamasının olması mümkün değildir (63).”

Wolff bunu ruhumuzun/tinimizin kendi özü/doğası olarak tecrübe ettiğinden hareket ediyor.² Wolff'un çelişki ilkesine dair bu tanımı, onun varlık ve varolan tasarımını doğrudan belirliyor kuşkusuz. O'nun bu yaklaşımıyla varlıkta vuku bulan ve herkes tarafından gözlenebilen hareketi ve değişimi açıklaması mümkün değildir, temellendirmesi hiç mümkün değildir. Zira burada varlığın ve varlıkta varolanların kendisine/kendilerine özdeş olduğu ve özdeş kalacağı düşüncesinden hareket edilmektedir. Sürekli hareket halinde olan ve çelişkilerle dolu varlığı çelişmezlik ilkesinden hareketle kuramlaştırmaya çalışmak elbette son derece sorunludur.

Oysa geçen dönem “17. Yüzyılda Felsefe” dersimizde gördüğümüz gibi Leibniz *Monadoloji*'sinde varlığın ilkesini çelişki ilkesi olarak tanımlıyor ve bu ilke varlığı hareket ettiren varlığa içkin bir ilke olarak ortaya koyuyor.

Wolff'un varlığa içkin çelişki ilkesini bu şekilde son derece sorunlu bir şekilde tanımlamasına karşın “yeteri neden ilkesi”ne ilişkin yapmış olduğu belirleme elbette dikkate değerdir. Fakat bu bağlamda varlığın “birşey” ve “hiçlik” gibi kategorilerine ilişkin açıklamalarında elbette çok yeni bir şey bulunmamaktadır: “*Yeteri nedenden birşeyin neden varolduğunun kavrandığı yeri anlıyoruz (129).*” Ya da biraz aşağıda şöyle diyor: “Zira bir neden aracılığıyla

² Oysa Leibniz, *Monadoloji*'nin 32 paragrafında olgulara dair gerçeklerden (*Tatsachemwahrheiten*) ve akıldan kaynaklanan gerçekler (*Vernunftwahrheiten*) arasında ayırım yapar ve aynı ilkenin bu gerçek alanlarında farklı hatta ilk bakışta birbiriyle çelişir gibi gözükene bir şekilde işlediğine işaret eder. Wolff, bu ayırımı göz ardı ediyor ve kanımca bu onu büyük sorunlarla karşı karşıya getiriyor.

birşeyin neden varolduğunu kavırıyoruz (143).” İşte Wolff’un Ontoloji’sinde Leibniz’den kaynaklanan en güçlü yanlarından birisini görüyoruz burada: varlığını gerekçelendirmeyen hiçbir şeyi varlıkta ve bilimlerde varolarak kabul etmemek. Bugüne kadar teologların göz ardı ettiği ve bu nedenle de henüz üstesinden gelemedikleri yeter neden ilkesinin işlevini Wolff şöyle betimliyor:

Eğer yeter neden ilkesi kaldırılırsa, gerçek dünya, olanların nedenin yerine insanın isteklerinin durduğu masal dünyasına dönüşür (185).

Bu nedenle filozofların ve bilimcilerin dünyada olup biten her şeyi açıklamaktan başka çareleri ne yazık ki bulunmamaktadır. Onlar bir çocuk gibi her daim “neden?” diye sormadan edemezler. Bunu şöyle betimliyor Wolff retorik bir soru sorar gibi yaparak:

Zira çocukların erken gençlik dönemlerinde aklın kullanılması kendini gösterir göstermez gördüğümüz gibi, bizim her durumda bu olanın neden olduğunu sorma eğiliminde olduğumuzu kim bilmez ki (169).

Bu nedenle İlk Felsefe’de, bütün varolanlara ya mutlak olarak ya da belli bir verili koşulda ait olanın kanıtlanması zorunludur. Bu söylediklerinde Wolff, kendisini iyi bir aydınlanmacı olarak belli etmektedir. Varolan her şeyin varlığını aklın mahkemesi önünde gerekçelendirmesi gerekmektedir.

V. ONTOLOJİ’NİN AMACI

Ontoloji’nin amacı söz konusu olduğunda hem Wolff’un ontoloji kuramının en güçlü olan yanılarından birisiyle hem de Wolff’un ontolojisini diğer ontoloji kurmaları karşısında güçlü kılan bir yanıyla karşı karşıyayız. Bugün Ontoloji ya da Varlık Felsefesi deyince, akla son derece soyut, ne doğru dürüst bilimlerle ne de günlük hayatla herhangi bir ilişkisi olan bir felsefi disiplin gelir. Oysa Wolff’a göre Ontoloji’nin bir varlık gerekçesi olduğu ya da “yeter neden” önkoşulunu yerine getirdiği kendisini tam da teker teker bilimler ve insan yaşamının her alanı, ama özellikle günlük hayat bağlamında göstermektedir. Wolff’a göre modern Ontoloji’nin iki temel görevi yerine getirmesi gerekmektedir.

1. Ontolojinin Bilimlerin İçinde ve Arasındaki Temel Görevi

Bunlardan ilki, bilimlere temel oluşturan ilkelerin ve kavramların kökenleriyle birlikte anlamlarının açık ve seçik olarak ortaya çıkarılmasıdır. Neden? Bu sorunun yanıtını yine Wolff’un kendisini doğrudan aktararak vermeye çalışalım:

Eğer Mantık’ta, Pratik Felsefe’de, Fizik’te, Doğal Teoloji’de, Genel Kozmoloji’de ve Psikoloji’de her şeyin sıkı bir şekilde kanıtlanması gerekiyorsa, çok sıkça ontolojik ilkelerin uygulanması gerekmektedir (21).

Bu nedenle:

İlk Felsefe'den karalığın kovulmasına bizi iten temel neden, diğer disiplinlerin kendilerine yeterli ışıktan yoksun kalmamaları içindir (25).

Wolff'un bu açıklamasından da görüldüğü gibi modern ontologlar -bilimi ve bilimselliği yıkmak isteyen Heidegger vari ontolojinin tersine-, Ontoloji'nin sorunlarını çözmeye çalışırken epirik ve teorik bilimler sistemini bir bütün olarak kurmak istemektedirler. Zira Ontoloji, diğer bilimlerin kurulması için şarttır. Zira Ontoloji olmadan diğer bilimlerin hepsine aynı anda temel oluşturan ilk ilkelerin ve kavramların teker teker bilimler tarafından ya da kendiliğinden düzenlenmesi mümkün değildir. O halde, Ontoloji, diğer bilimleri birleştiren, böylece bilginin birliğini kuran, yani kapsayıcı genel kavramlar oluşturduğu için bilgiyi genel geçer bilgiye dönüştürebilecek bir bilimdir.

Şimdi, yukarıda Ontoloji'nin teker teker bilimlerin içinde üstlenmesi gerektiği rolüne ilişkin söylenmesi gereken şimdilik söylendi. Bu konu başlığı altında işaret edilmesi gereken son derece önemli bir konu daha var. Eğer Ontoloji, geliştirmiş olduğu ilk ilkeler ve apaçık tanımladığı kavramlar aracılığıyla bilimler arasında birliği sağlıyorsa, peki bu durumda Ontoloji'nin diğer bilimler ile kurulması bir zorunluluk olarak görülen ilişkisini hangi açıdan tanımlayacağız? Burada Ontoloji'ye bilimlerin merkezinde bir rol biçildiği kesindir. Fakat bu aynı zamanda bir altlık-üstlük ilişkisini de içerecek mi; yoksa Ontoloji, geliştirmiş olduğu araçlarıyla diğer bilimlerin hem içinde ve böylelikle hem de merkezinde dururken onlarla kuracağı ilişki, farklı fakat eşit olanlar arasında bir ilişki mi olacak?

Wolff'un bilimler arasında Ontoloji'ye son derece özgün bir yer verildiği kesin ve hem felsefi bir disiplin olarak kendine has iç sorunları ve iç ilişkileri olan –bu nedenle de özel bir bilim olan- hem de diğer bütün bilimleri “kesen” –bu nedenle de genel bir bilim olan- bir bilimdir. Ontoloji'nin diğer bilimlerle olan bu ilişkisini Wolff açısından nasıl tanımlamak gerektiği konusunda görebildiğim kadarıyla kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Fakat sorun burada bilim ve bilgi olduğu için, söz konusu ilişkiyi, bugün akademik dünyada yaygın, hatta tek belirleyici etmen olan güç ve iktidar ilişkileri açısından tanımlamamak gerekir. Bugün akademide ilişkiler belirlenirken teker teker her bilimin bilimler sistemi içindeki yerine ve işlevine bakarak ona bir yer verilmemektedir. Tersine akademide bugün ilişkiler, hangi fakültede daha fazla kişinin istihdam edildiği ve hangi fakültenin üniversitenin döner sermayesine katkıda bulunup bulunmadığı, bulunuyorsa ne kadar bulunduğu gibi bilgi ve bilim olarak tanımlanan şeyin doğasına dışsal kıstaslar üzerinden düzenlenmektedir. Ne var ki bu, bilginin elde edilmesine ve bilimin gelişmesine aykırı bir durumdur. Bu nedenle –Wolff'un konuya nasıl baktığı sorusundan da biraz soyutlayarak- şöyle genel bir belirlemede bulunulabilir: felsefeyi, bilimleri ve dolayısıyla bilgiyi geliştiren, yayan ve genel toplumsal mülkiyete dönüştüren ilişki biçimi, farklılar (özgürler) arasında olan eşitlikçi bir ilişki biçimidir. Wolff'un da parçası olduğu Aydınlanmacı hareket açısından Ontoloji'nin bilimlerle olan ilişkisine dair böyle genel bir belirleme yapılabileceği kanısındayım. O halde, 'Ontoloji aynı zamanda diğer bilimlerin içinde ve merkezinde dururken bile ilişkisini eşitlik ilkesine göre düzenlemek zorundadır' denebilir. Zira Felsefe'nin, bilimlerin ve bilginin başka bir ilişki çerçevesinde özgürce kamusal bir İyi olarak gelişmesi kanımca mümkün değildir.

2. Ontoloji Günlük Hayat da Dâhil İnsan İlişkilerini Aydınlatmaya Çalışmalıdır

Görebildiğim kadarıyla son derece soyut bir felsefi bilim olan Ontoloji ile günlük hayat üzerine bugüne kadar daha derinlemesine düşünmüş başka bir filozof bulunmamaktadır. Wolff'un Ontoloji'ye atfettiği ikinci görev, "insan soyuna" hizmet etmek olarak belirlediği görevle ilgilidir. Wolff'a göre Ontoloji'nin ikinci görevi kavramın geniş anlamında günlük hayatı, yani henüz bilimsel eleştirinin çok nüfuz edemediği insan ilişkilerini ve yaşamını aydınlatmaktır. Böylelikle O'nun ikinci fakat en az birinci kadar öncelikli görevi günlük yaşam da dâhil toplumsal yaşamın her alanını aydınlatılıp bilimselleştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Günlük hayat ve günlük dil Ontoloji'ye bu konuda yeterince araç, olanak, çıkış ve hareket noktası sunmaktadır. Örneğin günlük dil 'amaç', 'neden', 'olanak', 'zorunluluk', 'gerçek', 'bir', 'birşey', 'düzen', 'tam', 'alan' ya da 'mekân' gibi sayısız ontolojik kavramlarla doludur. Günlük hayat en soyut bilim olan Ontoloji'ye kendine özgü teknik kavramlarını oluştururken dahi sonuz seçenek sunmaktadır. Zira günlük hayatta ve onun aynası olan günlük dilde Wolff'un "doğal ontoloji" olarak tanımladığı kendiliğinden bir Ontoloji gelişmektedir:

Günlük apaçık olmayan ontolojik kavramlar belli bir doğal ontoloji oluşturmaktadır. Bu nedenle (...) doğal ontoloji, varolanlar hakkında yargı ifade ettiğimiz soyut ifadelere denk gelen, ruhsal yetinin alışılmış kullanımıyla elde edilen, apaçık olmayan kavramlar karmaşası olarak tanımlanabilir (51).

Wolff, bu günlük hayatın aynası olan günlük dilde kendiliğinden gelişen "doğal ontoloji"nin apaçık olmayan kavramlarını üstlenip onlara açık bir anlam kazandıran bilimsel anlamda asıl ontoloji olarak tanımlanabilecek ontoloji'yi "yapay ontoloji" olarak tanımlıyor. Bu iki ontoloji türü arasındaki ilişkiyi ve farkı betimlemek için Wolff "doğal mantık" ile "yapay mantık" arasında ilişkiye gönderme yapıyor. Wolff'a göre nasıl ki "yapay mantık, doğal mantığın apaçık bir şekilde serpilip saçılması ise (...), buna benzer biçimde *doğal ontolojinin apaçık serpilip saçılması da yapay ontoloji olarak adlandırılabilir* (53)." Yeniçağ'da ya da daha doğrusu Aydınlanmacı felsefe çerçevesinde geliştirilen ontoloji kuramı bu konuda Skolastik ontolojiden ayrıldığını ileri sürüyor. Örneğin Wolff'a göre Skolastik felsefeciler aslında günlük hayatta ve onun yansıması olan günlük dilde zaten varolan "doğal ontoloji"yi geliştirerek devam ettirmekten başka bir şey yapmamışlardır; çünkü onların kurduğu ontoloji de apaçık olmayan ya da "karanlık" kavramlarla doludur. Bu bakımdan Skolastik ontoloji de aslında bir "doğal ontoloji"dir (51). Buna karşı Wolff'un geliştirdiği ontoloji, günlük dilde kendiliğinden oluş olan "doğal ontoloji"yi genişleterek ve geliştirerek devam ettirmek istememektedir.

Yani doğal ontolojiye ait olan açık olmayan kavramlar, yapay ontolojide apaçık kavramlarla ilişkilendirilmektedir ve bunlara bağlı olan belirsiz önermeler, belirli önermelere geri götürülmektedir (53).

Bu nedenle Ontoloji'nin kendi teknik terimlerini oluştururken bile bunu günlük hayata ve "alışılmış dile" (35) yabancılaşarak yapması hiçbir şekilde gerekli değildir. Tersine Ontoloji kavramlarını günlük hayatın bir nevi aynası olan günlük dilden kazanması durumunda bu

kavramların anlamlarına açıklık kazandırarak insanların günlük ilişkilerini çok daha iyi anlamalarına ve günlük hayatlarında çok daha bilinçli davranmalarına yardımcı olabilir. Yani Ontoloji, sadece bilimlerin temelini oluşturacak ilk ilkeleri ve kavramları sunmakla yetinmiyor. Tersine kavramlarını günlük dilden kazandığı ve onlara apaçık bir anlam kazandırdığı için aynı zamanda günlük hayatın da aydınlatılması için gerekli kavramsal-kuramsal bir temel sunmaktadır. Böylelikle ilk bakışta son derece soyut felsefi bir bilim olan ontoloji, en sırdan insan ilişkilerinin dahi bir parçası olabilir ve Ontoloji'nin günlük yaşam da dâhil insan yaşamına yabancılaşmış halinden kurtulması için, kavramlarının çoğunu, onlara çoğu kez günlük dilde kullanıldığından farklı hatta yeni bir anlam vermek durumunda olsa bile, kendisine zengin bir seçim sunan günlük dilden kazanabilir. Bu, felsefeyi günlük hayat ile bütünleştiremeye götürecektir. Diğer taraftan Ontoloji'nin apaçık yeniden tanımladığı kavramlar, günlük hayat içine dalmış insanlara günlük hayatlarını son derece bilinçli bir şekilde yeniden düzenleme olanağı sunabilir. Bunu örneğin “benzerlik” ve “benzersizlik” kavramlarını açıklayarak yapabilir –ki bu iki kavramı hemen herkes kullanır. Fakat bu iki kavrama dair az çok açık bir fikri olmayan insanın hayatını bilinçli bir şekilde düzenlemesi mümkün değildir. Aynı şekilde Ontoloji, günlük hayatın kavramlarını apaçık yeniden tanımlayarak insanlara günlük hayatta “somut olanda soyut olanı görme” (31) ya da biraz aşağıda ifade ettiği gibi “tekil olanda genel olanı görme” (49) olanağı sunacaktır. Bu ise insanın yaşamını felsefi olarak yeniden düzenlemesine götürmekten başka bir şey yapmayacaktır.

Wolff'un Ontoloji'yi günlük hayatla ve günlük dille ilişkilendiriş biçimine bakıp bugün yaygınlık kazandırılmaya çalışılan ontoloji kuramlarının yönelimi ve eğilimi konusunda bir fikir sahibi olmamız mümkündür. Örneğin bugün yaygınlaştırılmaya çalışılan Heidegger'in ontolojik kutamıyla -ki Heidegger'in ontolojik tasarım olarak sunduğunun gerçekten ontoloji olup olmadığı son derece tartışmalıdır- karşılaştırılabilir. Heidegger, zaman zaman (en hafif sözlerle) dile karşı şiddet uygulayarak kendine has kavramlarla seçkin bir gruba, kesime ya da tabakaya hitap etmeye çalışıyor. Buna karşın Wolff'un yüzü halka dönük, Heidegger'in tersine, dili, kuramıyla halk arasına bir bariyer olarak yerleştirmek şöyle dursun, yaklaşımıyla eğitim sisteminden kaynaklı zaten varolan söz konusu bariyeri yıkmak istemektedir.

İnsanlığın geleceği üzerine ‘olmak ya da olmamak’ gibi ağır kavramlarla ve perspektifsel bakışla düşünmek zorunda kaldığımız yirmibirinci yüzyılın ilk çeyreğinde, Hans Heinz Holz gibi bazı istisnalar hariç yirminci yüzyılın ontologlarının hemen hepsinin unuttuğu bu özgürlükçü ve halkçı Ontoloji geleneğini hatırlamak, insanlığı, dönüp durduğu labirentin içinde, onu, belki de yaşamına mal olabilecek bazı dönüşlerden kurtarabilir.

Alıntılanan kaynak:

Christian Wolff,
Erste Philosophie oder Ontologie
İlk Felsefe ya da Ontoloji (Latince-Almanca),
yay. Dirk Effertz,
Felix Meiner Verlag,
Hamburg, 2005.